

Kan en byrå rädda kritiken?

**Martina Moliis-Mellberg
Freja Rudels
Salla Aldrin Salskov**

Har den återkommande frågan ”vad ska vi ha kritiken till?” något svar? Martina Moliis-Mellberg, Freja Rudels och Salla Aldrin Salskov samtalar om vad kritiken är och vad den gör, samt hur en organisation som Kritikbyrån kan skapa förutsättningar för en livskraftig kritik.

Kritikbyrån har sedan 2020 jobbat för en livskraftig och engagerande kritik i Svenskfinland. Projektet utgår från övertygelsen att kritiken utgör en oumbärlig del både av konstformernas ekosystem och av det offentliga samtalet. Att satsa på en livskraftig kritik är att slå ett slag för kultur, reflektion och bildning – värden som är hotade såväl som omistliga i dagens medieklimat. En livskraftig kritik handlar i sista hand om att förstå det mänskliga, i en kulturell, historisk och samhällslig kontext.

Målet med Kritikbyrån är att skapa hållbara förutsättningar för en livskraftig, stolt och djärv kritik som utvecklas med sin tid men också utmanar den, väjer för slentrianmässiga uttryck, reflekterar och sporrar konstutövningen, berikar det offentliga samtalet, värnar om dess intellektuella vidd och djup samt erbjuder läsare substans och bildning.

Bakom projektet står Intresseföreningen för finlandssvenska frilanskritiker rf (IFFF). Kritikbyråns verksamhet sköts av ett kritikombud, **Daniel Wickström**, i samråd med en av IFFF utsedd styrgrupp. I dagsläget består styrgruppen av författaren och filmkritikern Martina Moliis-Mellberg, litteraturkritikern Freja Rudels och filosofen och kritikern Salla Aldrin Salskov. Här möts de i ett samtal om kritik och byråns funktioner.

Martina: Jag tänker rätt ofta på **Edvin Starrs** protestlåt ”War”, den med texten ”War, what is it good for? Absolutely nothing”. Den raden går nämligen att applicera på nästan vad som helst, det är bara att byta ut ”war”. Så jag sitter på spårvagnen eller jobbar eller läser en bok och så fastnar jag vid ett ord och så fyller min hjärna i: What is it good for?

Under de år som jag arbetat med Kritikbyrån har det allt som oftast varit ordet ”kritik” som fastnat i mitt huvud. What is it good for? Vi möts av så många hinder att svaret verkar vara absolutely nothing för många, men vi fortsätter enträget jobba med och för kritiken. Varför? Vad är kritik och vad ska vi ha den till?

Freja: Som kritiker och dessutom kritikbyråare känner jag att jag borde ha ett svar på de här frågorna. Det skulle vara praktiskt med en finslipad formulering man kunde slänga ur sig varje gång man möter någon som behöver övertygas om att kritik behövs eller inte har aning om vad det är. Men ju mer jag jobbar med kritik, desto svårare blir det att formulera någonting sådant.

Ofta landar också jag i svaret absolutely nothing om någon frågar vad vi ska ha kritiken till. Inte för att jag skulle tycka att kritiken är oviktig, men för att jag blir trött på det instrumentella nyttotänkandet som genomsyrar allt och reducerar allt till medel för givna ändamål. Men ungefär lika ofta landar jag i motsatsen: absolutely everything. Kritiken är möjligheternas genre.

Salla: Jag tänker att det i själva frågan och så som den ställs lätt smyger sig in en tanke som dominerar de flesta meningsfrågor idag (vad är det bra för). Detta gäller framför allt diskussioner om kritikens villkor: en tanke om uppbygglighet, att den måste vara bra för X. En kapitalistisk tankegång – i bemärkelsen ett värdetänkande som handlar om nytta och vinst – smyger sig alltså lätt in i resonemanget. Och då kritikens ”bra för” inte entydigt kan mätas i vare sig nytta eller vinst så famlar vi efter dess betydelse. Kritikens meningsdimension handlar i första hand om förståelse; att förstå sig själv, andra, andras omdömen och sina egna. Konstkritiken handlar inte bara om konst, utan om vår relation till den och därmed också om vad det är att vara människa. Tycker Freja uttrycker det väl: kritik handlar om möjligheter, öppenhet i tanken!

EN FAST PUNKT FÖR FRILANSAREN

Martina: Kritikbyrån har jobbat för att synliggöra kritiken och förbättra kritikernas arbetsvillkor. Vi har ordnat seminarier och tävlingar, vi har betalat ut extra-arvoden, vi har gått i dialog med tidningsredaktioner, tipsat och förmedlat, vi har skrivit insända-

re, vi har ordnat kurser och fortbildningar. Det praktiska arbetet är livsviktigt men arbetsdrygt, och ibland känns det som att det vi har allra minst tid för är att samtala med varandra, fundera på de mer existentiella och filosofiska frågorna, bortom de yttre utmaningarna (arvoden, synlighet).

Freja: Först tyckte jag det var lite synd att vi hade så lite utrymme för de stora frågorna. Och jag tycker väl det fortfarande, men mer och mer har jag kommit att värdesätta den praktiska, lite torra sidan av det här projektet. Det är som med namnet Kritikbyrån. I början avskydde jag det. Men nu inser jag att det fångar något alldeles oumbärligt. En byrå är sinnebilden för allt som fattas vår samtid: en instans man kan vända sig till, som är gripbar, har ordning på saker och luktar papper. Nu är vår byrå bara en byrå i bildlig bemärkelse, men jag tycker ändå den fyller funktionen av någonting fast i den flyktiga, flytande och osäkra tillvaro som är frilanskritikerns. Här spelar kritikombudet en helt avgörande roll som samlande punkt – att det finns någon att vända sig till! Och alla evenemang och projekt och inlägg som görs i Kritikbyråns namn är byggstenar i en helhet jag hoppas våra medlemmar kan känna delaktighet i.

Det gjorde åtminstone jag också långt innan jag satt med i styrgruppen. Jag kände att jag hörde till just i egenskap av frilanskritiker. Och det gör man i princip ingen annanstans.

Salla: Kritikbyrån är nog det bästa initiativ som gjorts för kritiken i Svenskfinland på sistone, och har som Freja säger skapat ett sammanhang för frilanskritikerna. Verksamheten avspeglar även de dimensioner som det praktiska arbetet med kritik innefattar. Det handlar om små, men även stora saker som att få respons på sin text, inte bara på innehållet men också på form, rytm, etcetera. Styrkan i Kritikbyråns verksamhet tycker jag är bredden i verksamheten: utöver synlighet och samtal om kritik och kritikernas arbetsvillkor i offentligheten finns även verksamhet för kritikernas fortbildning, och detta nummer av *Ikaros* är ett exempel på hur vi kan ge utrymme åt de större frågorna.

DET KRITISKA SAMTALET

Martina: Det som vi på Kritikbyrån ofta återkommer till är att kritiken inte finns i ett vakuum – den är en del av ett kretslopp. Konsten behövs, läsarna och åskådarna behövs, den journalistiska bevakningen behövs och

kritiken behövs. Den har sin plats i ett kulturellt ekosystem, som ett sätt att förmedla ett tänkande kring kultur. Kritiken är analys, beskrivning och omdöme. Den är ett samtal.

Salla: Ja, kritikens kretslopp kan beskrivas som svar och gensvar på frågan om vår kulturella självförståelse. Som litteraturvetaren **Toril Moi** uttrycker det i relation till det enskilda verket: Varför detta? (Why this?) Ofta kan ens reaktion på ett verk bestå i en obestämd känsla. Man kanske är irriterad, upplyft, fundersam, frågande – men kan kanske inte helt sätta fingret på exakt vad det är ens reaktion handlar om. Så talar man om filmen, boken, utställningen, konserten – det man upplevt – med någon annan och så märker man att det blir lättare att formulera vad ens reaktion handlar om. Ibland har vi helt motsatta reaktioner på ett verk, och då är det intressant och viktigt att reda ut varför. Man kan själv ha missat eller missförstått något totalt.

Freja: Samtal är ett bra ord. Det ringar in det som för mig är det värdefullaste i kritiken: att den alltid står i relation. Den handlar om något annat och mer än sig själv, samtidigt som den står på egna ben och riktar sig till någon. Den talar och lyssnar, ser och visar. Att läsa en recension är inte bara att läsa om ett verk, det är att ta del av en upplevelse och låna någons ögon, komma en annans tankar nära.

Salla: Det är i samtalet som kritikern testar sitt omdöme, omprövar sina tankar, och måste formulera det hen vill säga. Kritik handlar därför också om självreflektion och om att vara lyhörd inför andras tankar.

Martina: Kritiken hamnar ofta i någon slags dragkamp mellan konstnärlig praktik och konsumentupplysning. Som filmkritiker avskyr jag att betygsätta de filmer jag recenserar. Det känns alltid som att jag reducerar mitt eget tänkande, min analys och mina känslor till en siffra som i sin tur knappast förmedlar mer än ”se den” eller ”se den inte”.

När det känns som motigast kan jag bittert tänka att det väl räcker om jag visar tumme upp eller tumme ner, då behöver varken jag eller läsaren tänka. Men samtidigt är kritiken såklart också ett omdöme, och ett sådant måste den våga formulera. Den måste våga tycka någonting.

Freja: Men att tycka kan också vara svårt. Att inte göra det behöver inte vara ett tecken på bristande mod, utan kanske på ärlighet eller respekt för komplexiteten i konsten kritikern uttalar sig om. Kritiken måste också våga treva och tveka om det är det som mötet med konsten kräver.

Martina: Det har du alldeles rätt i, jag blir lätt lite svartvit när jag tänker på de här sakerna. Och att bara tycka något kan ju faktiskt vara att värja för det svåra, det djupa, det intressanta. Man måste hitta en balans och hela tiden vara i ett samtal med konsten samtidigt som man är i ett samtal med läsaren.

Kritiken har också ett egenvärde. Ett värde som inte är beroende av om den som läser håller med eller om den som läser sedan går ut i världen och själv tar del av den konst som kritiserades. Ett värde som i stället ligger i de tankar och känslor som väcks, i hur språket används, i humor och skärpa. Jag vill att kritik ska fungera både som en slags upplysning (är det här intressant, är det här för mig) och som en egen konstnärlig praktik.

Freja: Här tangerar du de dimensioner av kritiken som jag tror är mest hotade just nu. Bra kritik är konst, hur pretentiöst det än låter. Kritiken står i relation, men den ska också ha sin egen idé, stil och kraft. Sitt eget existensberättigande.

Och det häftiga är att kritik nästan kan se ut hur som helst. Den kan vara saklig, poetisk, vass, berättande, distanserad, närgången, definitiv, försiktig. Den kan beskriva, gestalta, kontextualisera, upplysa, uppleva, uppröra. Kritiken har en oerhörd potential. Det är en potential vi riskerar att förlora om kritiker inte har råd att satsa tid och tanke på kriti-

ken och om vi i linje med en instrumentell logik gör den till ett medel för förutbestämda, kapitaliserbara ändamål.

KRITIKEN I EN OVISS FRAMTID

Martina: Ibland har Kritikbyrån kallats ett slags tillfällig, konstgjord andning. Så länge byrån finns får kritikerna ett högre arvode och det finns en instans som jobbar för kritiken, men vi har under den period Kritikbyrån existerat inte sett en egentlig förändring i samhället eller på tidningsredaktionerna. Arvodena har inte magiskt höjts, läsarna har inte plötsligt börjat klicka mer frenetiskt på recensioner och essäer. Så hur ska vi tänka och jobba långsiktigt?

Jag tänker allt oftare på kritiken i Svenskfinland så som jag tänker på annan kulturutövning. Det är hemskt lite av den som klarar sig utan hjälp. Vi är ett litet språkområde, en liten kultur. Vi behöver fonder och stödinstanser och lite hjälp med andningen. Kritiken kommer aldrig att bli ekonomiskt lönsam, så det säger sig självt att tidningar och plattformar som jagar profit inte kommer att satsa nämnvärt på den – jag tror därför att det behövs ett kontinuerligt stödsystem som tillsammans med tidningarna och tidskrifterna kan dela på de kostnader som krävs för en levande kritik.

Salla: Så som läget är idag är kritikernas situation bedrövlig eftersom kritikerverksamheten avkrävs ett svar på vad den är bra för. Jag tänker ofta på vad det säger om den tid vi lever i att det finns ett så utbrett förakt för bildningsideal och ”kultureliten”. Tidigare var bildning också en del av till exempel ar-

betarrörelsens mål och strävan efter självbestämmande. Kritiker fick månadslön. En påminnelse om att det funnits tider med en levande kritik i dagstidningarna där kritiker-na fick väl betalt för sin verksamhet. Så även om kritiken kanske inte blir ekonomiskt ”lönsam” i ett system som bygger på att allt värde ska ses i ekonomiska termer, så tänker jag att kritiken visar på ett annat värdebegrepp. Just för att den inte kan köpas och säljas. Den handlar om aspekter av ett mänskligt liv och en meningsdimension som inte kan fångas upp i termer av ett abstrakt ekonomiskt värde.

Freja: Kritikens värde kommer aldrig att kunna omsättas i profit. Men jag tror satsningar på kritiken indirekt betalar sig flerfaldt i form av ett klokare, meningsfullare och hållbarare samhälle.

Sen tänker jag att en levande kritik inte bara kan kokas ner till en fråga om pengar. Det handlar också om uppmärksamhetsekonomi. Där bidrar var och en som väljer att läsa eller skriva kritik.

Salla: Visst präglas kritiken som verksamhet av sin samtid, den kan gå upp i eller med på en uppmärksamhetsekonomi som den inte själv valt – vi märker hur ”kulturdebatter” iscensätts, och så vidare. Samtidigt skulle jag ändå vilja lyfta upp det faktum att det är tack vare kritikerverksamheten som vi alls kan överblicka profittänkandet och de problem det medför. Och här har de stora mediehusen ett ansvar. En journalistisk verksamhet som enbart existerar på villkoret att den gör ekonomisk vinst är per definition inte en fri eller objektiv verksamhet.

Salla Aldrin Salskov är filosof, genusvetare och frilanskritiker.

Martina Moliis-Mellberg är litteraturvetare, poet och filmkritiker.

Freja Rudels är litteraturvetare, marknadsförare och frilanskritiker.